

Ötanazi ve Teoloji*

Herbert SCHLÖGEL / Çev.: Osman TAŞTAN

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

e-mail: otastan@hotmail.com

Aktif ve pasif ötanazi tartışması bir kimsenin insan şahsını nasıl tanımladığıyla ilgilidir. İnsan şahsı, özbilinçlilik ve iletişim kurma yeteneğinden daha çok şeyi içerir. Bir eylemin iyilik veya doğruluğunun nihai kriteri niyettir.

"Der erneute Streit um die Euthanasie-Theologisch-Ethische aspekte," *Die Zeitschrift für Katholische Theologie* 114 (1992) 425-39.

Aktif ve pasif ötanazinin yeniden ilgi konusu olmasının ışığında bir şahıs olmanın ne anlama geldiği hususu sadece teoloji ile değil aynı zamanda tıbb ve hukuk ile de alakalıdır.

Yeniden yapılan tartışma birtakım yazarlardan ve kitaplardan mülhemdir, ancak bunlar arasında en belirgin Avustralya'lı felsefeci Peter

* Herbert Schölögel, "Euthanasia and theology". TD 41:1 (Spring, 1994).

Singer'in çalışmasıdır (*Practical Ethics*, 1979). Yahudi olduklarından dolayı Singer'in ebeveyni Nazi'lerden kaçmak zorunda kalmış, ve büyük ebeveynleri ise Naziler tarafından öldürülmüştü.

Singer şunu sormaktadır: "öldürme neden itiraz edilebilir bir şeydir?" İnsanlar sık sık yaşam kutsaldır derler. Ancak, der Singer, onlar hemen hemen hiçbir zaman literal anlamda dediklerini kastetmezler. Eğer bunu yapsalardı, onlar bir insanın öldürülmesine karşı olduğu kadar en azından domuzların ve tavukların öldürülmesine karşı da büyük bir yaygara koparırlardı. "Bir kimse yaşam kutsaldır deyince, o bununla insan yaşamını kasteder. Ancak neden insan yaşamı özel bir değere sahip olmalıdır?" Singer, insan yaşamının özel bir değere sahip olması durumunun saçmalığını spesifik bir örnekle tasvir eder.

Bir anne, *Down* sendromu ve kalb hastalığı ile muallel olan bir çocuk doğurur, ve bir bağırsak ameliyatı [da] gerekli olur. Anne ameliyata izin vermez, ancak bir çocuk esirgeme kuruluşunun desteğiyle ameliyat yapılır. Çocuk zihinsel olarak ve fiziksel olarak az gelişmiştir. Rivayet edilir ki anne ameliyata izin vermek durumunda keskin bir adaletsizliğin yapılmış olacağı izlenimini taşımıştır. Singer'in bu örnekten çıkardığı sonuç öğreticidir:

Bu örnekte, bir varlığın yaşamı birkaç bin dolarlık bir maliyetle annenin arzusuna rağmen muhafaza edilmiştir. [Bu varlığın] bağımsız olarak yaşamını sürdüremeyeceği veya normal bir insan gibi konuşup düşünemeyeceği durumuna [rağmen, bu yapılmıştı]. Bizim başiboş köpeklerin, deneylerde kullanılan maymun ve sığır[lar]ın yaşamına olan duyarsız halimizle bu ne büyük bir çelişki arz ediyor. Bu ayırımı haklı kılan nedir?

Bu durum Singer'in bir şahsı yeniden tanımlamasına yol açan bütün unsurları içermektedir.

1. Singer, *Down* sendromlu çocuktan bir "varlık" (Wesen) olarak bahseder, ancak o ne kastettiği hakkında daha spesifik konuşmaz.

2. O, bu "varlık" ile "normal bir insan" arasında açıkça belli olan bir ayırım yapar. Singer'in düşüncesinde normal, bağımsızca yaşamak, düşünmek ve konuşmak anlamına gelir.

3. Böyle bir "varlığı" muhafaza etmek mali (maliyet-kar) açıdan bir anlam ifade eder mi?

4. *Down* sendromlu çocuk ile "başiboş köpekler, deneylerde kullanılan maymunlar ve sığırlar" arasındaki paralellik, şu retorik soruya yol açar: "ayırımı haklı kılan şey nedir?" Singer'in verebileceği cevap şudur: Ayırım yoktur.

O zaman, Singer bir "insan"ı nasıl tanımlar? O [Singer] der ki, bir insan "*Homo sapiens* türünün bir üyesidir". O [Singer], "bir insan ebeveyni tarafından üretilen bir fetüsün, varoluşunun ilk anından itibaren bir insan

olduğunu itiraf eder; ve bu durum en ciddi ve çaresiz halde bitkisel yaşamdaki insan (*human vegetable*) için de geçerlidir. Ancak, bu yaklaşım onun, başıboş köpeklerle ilişkili olarak bir "varlık"tan bahsettiği örnekten hareketle ortaya çıkan bir şey değildir. Burada, onun insan "varlığı"ndan, "varoluşunun ilk anından", ve "bitkisel yaşamdaki insan"dan söz etmesi mazbut değildir.

Ancak, Singer, sonra, "insan"ı, "özbilinçlilik, özdenetim, gelecek, geçmiş duygusuna sahip olma, başkalarıyla ilişki kurma yeteneğini taşıma, üzülebilmek, iletişim kurma ve meraklı olmak yeteneğine sahip olmakla" niteler.

Singer, "insanı" iki şekilde anlar: 1) *Homo sapiens* türünün bir üyesi, ki o, 2) özbilinçlilik ve iletişim kurma yetenekleriyle donatılmıştır. Fetüs, bitkisel yaşamdaki insan (*human vegetable*), ve yeni doğmuş çocuk tartışmasız olarak *Homo sapiens* türünün üyesidirler, ancak bunlardan hiçbiri özbilinçlilik, gelecek duygusu veya başkalarıyla ilişki kurma yeteneğine sahip değildir.

Singer, kendisinin şahıs kavramının sadece insanla sınırlı olmadığı yönünde bir adım daha ileri gider: "Bizimle türdeş olmayan şahıslar olabilir. Yine bizim türe üye olup da şahıs olmayanlar olabilir." Böylece, Singer'e göre, biyolojik data temelinde insan türüne ait olmanın moral bir önemi yoktur.

ELEŞTİRİ

Singer'in çalışması, felsefe, tıbb ve teoloji alanındaki değişik ilim adamları tarafından eleştirilmiştir. Biz burada yapılan eleştirilerden sadece bir kısmını zikredebiliriz.

Hans Rotter'e göre, "insan şahsı genel bir türün basitçe rastlantısal bir örneği değildir, ancak spesifik olarak yegane, yeri doldurulamayan bir gerçekliktir." Singer'in [dediğinin] aksine, insan, şahsı karakter bakımından şampanzeler ile aynı olup "kalitatif olarak eşsiz [bir şey] olan" "*Homo sapiens* türünün" gelişmiş bir formu değildir.

Singer'in, aklın kapasiteleri ve özbilinçlilik üzerine yoğunlaşması, idealistik felsefenin tipik bir özelliğidir. Ulrich Eibach sormaktadır: "korunmayı hak eden tek şey zeka (akıl) mıdır?"

Arno Anzenbacher, münhasıran haklı (bir) gerekçeden hareketle tartışma düzeyinde kaldığı sürece, Singer'in argümanını çürütmenin hiçbir imkanının olmadığını düşündüğünü söyler. Singer'in tutumuna sadece klasik doğal hukuktan ve insanın varoluşunun doğal olarak belirlenmiş olmasından hareket eden argümana başvurarak karşı çıkılabilir.

Thomas Aquinas bu belirlenmişliği, pratik aklın, "büyük, açık plana yönelik" şeklinde *inclinationes naturales* [doğal eğilim] ile ilişkili olduğunu söylediğinde ele aldı. Bu ufukta, iyi yaşama ilişkin anlam ve değer proplemlerini moral olarak tartışma ve standardize etme imkanı vardır.

İnsanlık meselesi, açıkça insanlığın belirlenmişliğine referansla tam olarak cevaplanabilir değildir. Aynı zamanda bu, der Anzenbacher, insanın kendi kendisini anlaması ve kendisi için kendisinin karar vermesi hususlarını da içermesi gereken, açık bir meseledir.

Ancak, bu fikrin, kabiliyetten ciddi düzeyde yoksun, komadaki bir çocuk için nasıl anlamı olabilir? Jean-Pierre Wils, "insan onuru" kategorisinin asla keyfi olmadığı, ve insanlığın kendisinin ideolojik olarak uydurduğu bir şey olmadığı fikrini taşır. Bu kategori daha çok, insanlığın münhasıran faydacı perspektiften mülâhaza edildiğinde, temel hakların maruz kaldığı yara ve engellemenin (bir) tarihinin sonucudur.

Wils'e göre, özbilinçlilik, şahsın hüviyetini oluşturur:

Burada bir ben'in, bir şahsın var olduğu şeklindeki bilgi, bir mesafeyi öngörür: "hatırlama" mesafesi. Ben kendimi ancak bir zaman dilimi içinde aynı şahıs "olarak" bir yere koyabildiğim, ve kendimi "benim" bu zaman dilimi içindeki hareketlerimin sahibi olarak hatırlayabildiğim zaman ben bilen bir ben'im, şahsi bir hüviyetim. Böylece, biz "şahsın" iki değişik yönüyle ilgileniyoruz: Bir taraftan, kendini algılamamanın formel, doğrudan (ve bundan dolayı da değiştirilemeyen) belirli gücü ile, öte yandan, değiştirilemeyen bir ben'e sahip olan şahsın yetkili hüviyeti ile.

Bir şahsın özbilinçliliğine ait iki yön vardır: değiştirilemez gücünün belirliliği, ve kendisini bir mesafeye koyabilmemin sonucu olan hüviyet tecrübesi. Bu kendine hazır bulunma, bir insanın nöro-biyolojik kompozisyonunun bir parçasıdır ve süreklidir.

Özbilinçliliğe bilfiil sahip oluş, yetkili / nitelikli ben'in *conditio sine qua non*'udur (olmazsa olmaz şartıdır), ancak bu sadece parça parça bir anlamda böyledir. Bütünlük sadece reflexif öncesi bir geçmiş ve şahsın mevcudiyetinin menşesinde elde edilen nöro-biyolojik süreçlere katılma temelinde başarılabilir. Böylece, şahsın menşei, en azından ilke olarak, "gerçek" şahsı korumanın sahasına dahil bulunmaktadır (Wils).

O halde şahsiyet, zaman ufku içerisinde örülen karmaşık bir ağıdır. Bu perspektiften, embriyolar ve bunlara ilaveten yeni doğmuş olanlar, gerçekte bütün şartlara sahip olmasalar da "şahıstırlar". Hatta komadaki hastalar, veya düzelmesi imkansız bir halde beyni zarar gören ve artık gerçek anlamda özbilinçliliğe sahip olmayanlar bile hala şahıstırlar. Onlar, her-ne-kadar kavgasını veremez ve uygulamasını yapamazlarsa da kendilerine onur veren yetkili / nitelikli bir ben ile donatılmış öznelerdir.

Singer'e karşı, ilişkisellik şu anlama gelir: diğer insanlar, sosyal çevre, malul durumda (*stricken*) olan insanların onurunu korumakla sorumludurlar ve onların yaşamlarını korumalıdırlar.

Psikiyatrist Jochen Vollman, keza Singer'in faydacı etiğini eleştirir. O, insan yaşamını dinamik bir süreç olarak niteler. Onurun gerçek anlamda korunması, önceden varolan öz bilinçlilik kriteri ile belirlenemez.

İnsanların Allah'ın imajında yaratılmış olduğu şeklindeki teolojik tartışmaya ne dersiniz? Burada bir teolojik tartışmayı ileri sürmedeki zorluk ortadadır, çünkü tartışma "temel dini inançları gündeme getirmeksizin metafizik bir arkaplanın bulunmasını gerekli kılar" (A. Foitzik).

Öte yandan, Allah'ın imajı, insanın onurunun yegane bir şekilde ifade edilmesine imkan verir. Şahsi onur ve böylece yaşamın değeri, yaşamın kendi gerçeğinde "aşkın"dır ve onur Allah tarafından yaşamın her anına yayılmıştır (U. Eibach).

Anzenbacher ve Wils'in felsefi çalışması, teolojik temeli gözardı etmemektedir. Teolojik görüş, moral, felsefi tartışmaları canlandırır ve eleştirir. Bu, etik tartışmada, teolojinin yegane değil ancak hala önemli bir konusudur.

Singer'in şahıs anlayışına uygun olmayan bir çok insan vardır. Sonuç şudur: korunmaya değer olmayan insanlar vardır ve böyle olunca bunlar öldürülecek durumda olacaklardır. Bu kategoride aşırı biçimde deforme olan ve zihinsel açıdan gelişmemiş çocuklar, ve bunlara ilave olarak geçirdikleri kaza, hastalık ve ileri yaşlılık dolayısıyla karar verme sürecini devam ettirme veya bu süreci anlama kabiliyetini kaybetmiş olan kimseler de yer alırlardı.

AKTİF VE PASİF ÖTANAZİ

Şahsı tanımlama proplemine ilave olarak, ikinci bir proplem vardır: Aktif ve pasif ötanazi arasında moral açıdan hiçbir fark yok mudur? Bir fark vardır ve [bu] sadece teolojide değildir. Aktif ötanazi, gerek öldürücü vasıtalarla gerekse beslenmesini kesmek gibi doğrudan ölüme yol açacak olan vasıtalarla bir kimsenin ölüm sürecini kısaltmak suretiyle onun ölmesine yardımcı olmayı içerir. Pasif ötanazi, (insanın) insanlara bakmak/yardımcı olmak açısından taşıdığı temel sorumluluğunu gözardı etmeksizin bir (kimsenin) ölüm sürecinden geçmesini içerir.

Aktif ve pasif ötanazi arasında bir ayırım yapmaya karşı olanlar, her iki durumda da sonucun aynı -ölüm- olduğunu sözkonusu ederler. Doktorun veya bir başkasının aktif veya pasif davranmasının moral açıdan bir farkı yoktur. Singer, bir araba kazası kurbanı olan bir kadını örnek verir. Komada olan kadının beyninin büyük bir kısmı yok olmuş, düzelmesi beklenmemektedir. Sadece bir respiratör ve damardan verilen sıvılar onu canlı tutmaktadır. Onun ebeveyni kendisini günlük olarak ziyaret eder ve açıkça eziyet çekerler. Onlar, bir gün respiratörün fişinin çekilmiş olduğunu farkederler. Eğer fişi takmasalar, kurban ölecektir. Durumu düşünürler ve fişi takmamaya karar verirler. [Bu kaza örneğine dair] ikinci bir senaryo ise, respiratörün fişinin takılı olması ve mevcut durumun süresiz olarak devam etmesi ihtimali dışında, en az birincisi kadar konuya ilişkindir: Doktorlar

hiçbir şey yapmazlar. Durumu değerlendirdikten sonra, hastaya öldürücü bir iğne yaparlar. Singer, bu örnekten hareketle öldürmek ile ölmesine izin vermek arasında moral açıdan hiç bir farkın olmadığı sonucuna varır.

Singer'in takındığı tutumun bir ağırlığının olması için, yine bir şahıs olmanın ne anlama geldiğini düşünme hususuna tekrar dönmek gerekir. Benim insan yaşamının -felsefi ve teolojik olarak- ihlal edilemez olduğunu ifade eden bir şahıs ve insan onuru kavramını geliştirmem ile sadece özbilinçlilikten ve iletişim kurmaktan neşet eden ve insanlar ile hayvanların aynı düzeyde olduklarını savunan parçalanmış bir şahıs kavramı çerçevesinde hareket etmem arasında bir fark vardır. Bu süreç "geniş çaplı teolojik tartışmaları" gerektirir. (Klaus Demmer). Demmer, "etik sorumluluktan bahsedildiği zaman, [o anda] antropolojik bir seçimin yapılmış olduğu" [fikrini] hatırlar. Böylece, aktif ve pasif ötanazi arasındaki moral açıdan fark, insan yaşamı ve onuru arasındaki yakın ilişkinin nasıl tasarlandığına dair verilen antropolojik bir ön kararı kendiliğinden ima eder. "Antropolojik seçenek" normatif söyleme doğru yön alır.

Anton van den Beld, aktif ötanazideki çelişki ve suç duygularının pasif ötanazidekinden daha fazla olduğunu iddia eder. Bu duygular insanların moral tecrübe dünyalarındaki unsurlardır ve anlamsız değildirler. "Bu duyguların moral anlamı"na ilave olarak, van den Beld bir hususa daha işaret eder: Fark, öldürmek için veya ölümüne izin vermek için verilen kararda değil, ancak taşınan niyettedir. Böylece, Mongolizm hastalığını taşıyan ve duodenum'u [onikiparmak bağırsağı] kapalı olan yeni doğmuş bir bebeğin ölmesine "kasıtlı olarak" izin veren doktor, bir hysterectomy [rahmin ameliyatla alınması] esnasında bir fetüsü "farkında olarak ancak kasıt olmaksızın" öldüren doktor kadar "moral açıdan problematik"tir. Fark, kasıtlı olmak ile olmamak arasındadır.

Bir diğer bağlamda, Gerhard Höver de aktif ve passif ötanazi arasındaki moral açıdan ayırımın önemini görür. Pozitif ve negatif anlamda, der Höver, çıkar gözetmeyen/ilgisiz eylem (*disinterested action*) diye bir şey vardır. Ötekiler için beslenen duygular, onlarla özgür, yüz yüze olunan bir ortamda onların menfaatlerini veya ihtiyaçlarını tesbit etmenin ilk adımlarıdır. Bu anlamda, "ihmal" bir şeyin kendiliğinden olmasına izin verme eylemi olarak anlaşılır, ve bu [da] diğerlerinin şahsiyetlerinin bütününe saygı duymak anlamına gelir.

Gittikçe artan bir açıklık anlamında, veya ketumluğun negatif anlamında, "[bir]şeylerin kendi haline bırakılması" [eyleminin] yoğunluğu, insanların sevgiyi sevgisizlikten ayırmak için kullandıkları ince bir çizgidir. Eylem ile ihmal arasındaki ayırım, her iki davranış biçiminin, özgürlüğün iki farklı kategorisi olarak anlaşılmasının öğrenilmesini öngörür.

Ölümlerle yüz yüze olunduğunda [bir]şeylerin kendi haline bırakılması şeklindeki çıkar gözetmeyen/ilgisiz eylem, başkalarını önemseyen herkes için bir parametre oluşturur. Keza, burada, "başkaları için beslenen duygular, menfaatleri veya ihtiyaçları tesbit etmenin ilk temelini oluşturur". Bu,

öldürmek ile ölmesine *izin vermek* - aktif ile pasif ötanazi - arasındaki ayırımın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu [durum], sınırdaki örnekleri veya gri sahaları dışarda bırakmaz. Nasıl davranılacağı konusu her zaman net değildir. Durum böyle olur olmaz, niyet belirleyici olur. Niyet, eylemin iyiliğinin ve doğruluğunun nihai kriteridir (K. Demmer).

Klasik olarak, moral teolojinin kaynakları eylemin (niyetin) hedefi, şartları ve amacıdır. Sadece hedef temeli üzerinden konuyu sürdürmek, sözkonusu ölümün kapıda olması örneğinde, öldürmek ile ölmesine izin vermek arasındaki moral açıdan ayırımın yapılabilmesi için uygun [bir durum] değildir. Etik olarak iyi ve doğru olan bir eylemi sağlamak için, bütün bu unsurların birarada işlenmesi gerekir. Ancak, bu eylem, insanın etik eylemlerinin ufku içerisinde durur ki, genel olarak, bu eylemler bireysel örneğin ötesine gider, ancak devamlı, ondaki yeni bir ifadeye kavuşmak üzere, geri dönerler. İnsanlığın kendi kendisini tamamlaması olarak etik eylem, simultane olarak yine, bizim başkalarına, nihai gerçeğe, ve Allah'a bakış açımız hakkında birşeyler söyler. Bir kimse, iyilik veya kötülük yapmaya karar verince, o kendisi iyi veya kötü olur, ve böylece [kendi] yaşamının anlamına yakınlaşır veya ondan uzaklaşır. Bu eylemler "zaman çerçevesinde" meydana gelir. O halde, onların [eylemler], insani eksikliklerle ve günahla olduğu kadar iyiliğe yönelik ile de belirlenebilecekleri hususu anlaşılır bir şeydir.

Başkalarının ölmesine yardımcı olma konusuna teolojik-etik katkı, muhalif fikirlere karşı yapılan eleştirel tartışmalar ile sınırlandırılmaz. Bu yüzden, moral teoloji, "sınırlarla yüzyüze kalındığında dayanışma"dan ve bir "yardım etme etiği"nden söz etmiştir. İşte, İnsan[ın] onuruna ve Hristiyan[ın] ölümüne katkıda bulunan [ona anlam veren] şey bu iki fikirdir.

(BAA)